№ 142 ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ ՕԳՈՍՏՈՍԻ 11 **1898** ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ ՕԳՈՍՏՈՍԻ 11 № 142

ՔՍԱՆՎԵՑԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

Տարեկան գինը 10 ռուբլի, կես տարվան 6 ռուբ. Առանձին համարները 5 կոպէկով.
Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ.
Մեր հասցէն. Тифлисъ, Редакція „Мшакъ".
Կամ Tiflis, Rédaction „Mschak".
Տելեֆոն № 253.

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ (բացի կիրակի և տօն օրերից).
Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով.
Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ.
Տելեֆոն № 253.

Եռայի արքեպիսկոպոս, Մարիամ, Սոփիան, Միքայէլ և Յարութիւն Ալավերդեանները, Գայիանէ Յովհաննիսեան խորին ցաւով յայտնում ամուսինը, երրորդ, չորրորդը և հինգերորդը իրանց մօր, երկրորդն իր սիրելի և վերջինն իր մօրաք

ԵՂԻՍԱԲԵԹ ԳԷՈՐԳԵԱՆ ԱԼԱՎԵՐԴԵԱՆԻ

մահը, որ տեղի ունեցաւ օգոստոսի 9-ին, խնդրում են ազգականներին և ծանօթներին չնորհ բերել յուղարկաւորութեան օգոստոսի 12-ին, չորեքշաբթի օրը, առաւօտեան 10 ժամին, Հալաբար Մաչաբելովսկայա փողոց, № 44 սեփական տուն, դէպի Էջմիածնեցոց եկեղեցին, և այնտեղից Խօջիվանքի գերեզմանատուն։
Ամբիծը երեքշաբթի օրը, օգոստոսի 11-ին, երեկոյեան 7 ժամին։ 1—1

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Պատիժ թէ պատիւ.—ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Ալէքսանդր II-ի արձանը. Ամենայն հայոց Կաթողիկոսի ճանապարհորդութիւնը. Նամակ Ալէքսանդրօպոլից. Նամակ Շուշուց. Նամակ Խմբագրութեան. Ներքին լուրեր.—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Թիւրք-ֆրանսիական ընդհարումն. Նամակ Ամերիկայից. Նամակ Պարսկաստանից.—ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ.—ԲՕՐՍԱ. — ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Նամակ Շվէյցարիայից։

ՊԱՏԻ՞Ժ ԹԷ ՊԱՏԻՒ

—

Վաղուց աւանդութիւնների կարգն է անցել ամենակարող Վատիկանը, որ դատում, այրում էր հերետիկոսներին և սուրբերի դասն էր անցկացնում Հռոմի հլու ծառաներին, լինեն նրանք նոյն իսկ Լօյօլաներ։ Այժմ Վատիկանը ապրում է հին փառքի յիշատակներով, այժմ էլ նա դատավճիռներ է արձակում, թէև գիտէ որ դրանք այլ ևս պարտադիր չեն կաթօլիկ աշխարհի համար։ Հին ինկվիզիցիայի հիմնարկութիւններից մէկն էլ գրաքննութիւնն էր. կաթօլիկ կղերը իր veto-ն էր դնում այն գրքերի վրա, որոնք աստուածպաշտութեան տեսակէտից վնասակար էին համարվում։ Այդ դատարանը կայ և այժմ և նորերումս այնտեղ դատվեց ու դատապարտվեց Էմիլ-Զօլա։ Ահա սուրբ ատեանի վճիռը. Ֆրանսիական հռչակաւոր վիպագրողը գրկվում է «Պարիզ» վէպի վրա ունեցած իր բոլոր իրաւունքներից. վէպը պիտի ոչնչացվի, իսկ եթէ մի քանի օրինակ մնան հասարակութեան մէջ, բոլոր բարեպաշտ կաթօլիկները չը պիտի համարձակվեն կարդալ այդ վնասակար գիրքը, հակառակ դէպքում նրանք կենթարկվեն հոգևոր պատժի։ «Պարիզը» մտցրած է արգելված գրքերի ցուցակը, ուր արդէն բազմած են նոյն հեղինակի «Լուրդ» և «Հռոմ» վէպերը։ Դատապարտութեան, ի հարկէ, ներկայ չէր Էմիլ-Զօլա. Վատիկանը մի ձևականութիւն էր միայն կատարում։

Ի՞նչ ազդեցութիւն կարող է ունենալ այդ դատապարտութիւնը։ Այդ հարցին պատասխանելու համար՝ բաւական է միայն առաջ բերել մի քանի անուններ, որոնք նոյնպէս արգելված և բանադրված են Վատիկանի կողմից։ Վիկտոր Հիւգօ, Ժորժ Սանդ, Ստենդալ, Լամարտին, Ռուսսօ, Հէնրիխ Հէյնէ, պատմաբան Ռանկէ, Կինէ, Դեկարտ, Վօլտէր, Ռընան, Ջօն Ստիւարտ, Միլլ, Տէն, Սենտ-Բէվ... Դրանք բոլորը կաթօլիկ հոգևորականութեան անէծքի տակ են, թէև քաղաքակիրթ մարդկութեան փառքն ու պարծանքն են կազմում։

Ինքն ըստ ինքեան հասկանալի է, որ այդպիսի ցուցակի մէջ մտնելը պատիժ չէ, այլ ամենամեծ պատիւը, որ կարող է անել կղերը իր հռչակաւոր հակառակորդներին։ Մի բան միայն զարմացնում է. արդեօք Հռոմի կողմից երեխայութիւն չէ՞ շարունակել միջին դարերի գործը մի այնպիսի ժամանակ, երբ նա նոյն իսկ գպրոցական աշակերտի ծիծաղն է շարժում։ Մի՞թէ այդպիսի երեխայութիւններով է ուզում ս. Պետրոսի աթոռը պահպանել իր հեղինակութիւնը։ Կան բռնութեան տեսակներ, որոնք գուցէ որ և է տեսակէտից հասկանալի էին սրանից մի դար, կէս դար, կամ նոյն իսկ քառորդ դար առաջ,—բայց այժմ, ներկայ օրերում, դրանք ոչ միայն սարսափեցնող չեն, այլ ուղղակի ծիծաղ են յարուցանում ոչ միայն եկեղեցու թշնամիների, այլ և նրա հաւատացեալների շրջանում։ Եկեղեցին իրաւունք ունի կռիւ մղել իր հակառակորդների դէմ, լինի նա մի գրող, մի ռէֆօրմատոր, թէ մի քարոզիչ, բայց այնպիսի կռիւ, որ սազ է գալիս մեր ժամանակին, որը կարող է համոզիչ տպաւորութիւն թողնել, և ոչ թէ այնպիսի կռիւ, որ յիշեցնում է միջնադարեան անարգ ինկվիզիցիան։ Այդ տեսակ հալածանքը պատիժ չէ, այլ պատիւ ամեն մի գրողի, մտքի ամեն մի ներկայացուցչի համար։

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԱԼԷՔՍԱՆԴՐ II-Ի ԱՐՁԱՆԸ

—

Ռուսաստանի բոլոր կողմերից ամենքի աչքերը բիչ-քիչ դառնում են դէպի Մոսկվա՝ Ռուսաստանի առաջին մայրաքաղաքը, ուր շուտով հանդիսաւոր պէտք է լինի մի մեծ և համակրելի տօնախմբութեան։ Օգոստոսի 15-ին, Ռուսաստանը պէտք է իր անկեղծ և խորին երախտագիտութեան զգացումն արտայայտէ այն վեհապետին, որ ազատեց միլիոնաւոր մարդկանց ճորտութեան ամօթալի շղթաներից, որ պարգևեց լայնածաւալ ռուսաց կայսրութեան՝ դատաստանական ռէֆօրմներ, որ իր մարդասէր հայեացքներով վերածնութեան կոչեց ամբողջ ազգեր և իր սուրը մերկացրեց թիւրքաց լծի տակ հեծեծող քրիստոնեաների ազատութեան համար։

Ալէքսանդր II-ին արձան կանգնեցնելու միտքը յղացաւ Մոսկվայի դուման և նրա միջնորդութեան համաձայն, 1881 թւի մարտի 14-ին, կայացաւ բարձրագոյն հրաման՝ հանգանակութիւն բանալու ամբողջ կայսրութեան մէջ այդ նպատակի համար։ Կազմվեց մի յանձնաժողով Մոսկվայի ընդհանուր նահանգապետի նախագահութեամբ. այդ յանձնաժողովը կարողացաւ միայն 17 տարուց յետոյ գլուխ բերել գործը։ Հանգանակութիւն բանալով և ստացված նուէրները դնելով բանկերի մէջ շահեցման համար, յանձնաժողովը կօնկուրս յայտարարեց արձանի նախագծի համար և նախագիծը ներկայացնելու համար ժամանակ նշանակեց մինչև 1882 թւի օգոստոսի 30-ը։ Հանգանակութիւնը մեծ արդիւնք տուեց, այնպէս որ յանձնաժողովը ներկայ 1898 թւի յուլիսի 10-ին իր տրամադրութեան տակ ունէր 1,877,667 րուբլի։ Յանձնաժողովը կօնկուրսը յայտարարելիս, բացատրել էր իր հայեացքը արձանի էութեան և բնաւորութեան մասին. Նախագիծը պէտք է լինի ինք-

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՆԱՄԱԿ ՇՎԷՅՑԱՐԻԱՅԻՑ

—

Ժընև, օգոստոսի 11-ին

Աւելի ատված, քան սիրված, ամենազօրն հիասթափութեան մէջ, անէծքը շրթունքներին գերեզման իջաւ հսկան, որ տասնեակ տարիների ընթացքում երկաթէ ձեռքով ղեկավարում էր Եւրոպայի ճակատագիրը։ Ամեն ոք զգաց, որ յանձին Բիսմարկի մի անսովոր մարդ չքացաւ մեր աշխարհից, մէկը այն վիթխարի բնաւորութիւններից, որոնք հազուագիւտ են համաշխարհային պատմութեան մէջ։ Հարկ կա՞յ արդեօք ասելու, թէ որպիսի ցնցում պատճառեց այդ մահը։ Տպաւորութիւնն աւելի ուժեղ էր, քան երբ Գլադստոնն էր մեռնողը, բայց այդ տպաւորութիւնը բոլորովին տարբեր կերպով էր ուժեղ։ Ցօղուածներ, քննադատականներ—որքան բազմաթիւ, և որպիսի զանազանութիւն կարծիքների ու դատողութիւնների մէջ։ Մի տեղից անհուն խանդավառութեամբ բռնված՝ մարդիկ աստուածացնում են մեռածին, մի այլ տեղից վրէժխնդրութեան թոյնով լցված՝ անէծք են մրմնջում... Եւ ուշք դարձրէք, թէ ո՛րպիսի ժպիրհ տոնով գերմանական իմնկերը որոտում է ֆրանսիական ժուրնալիստների հասցէին. «գէթ այժմ պապանձվեցէք, ապիկարներ, և մեծ մարդու վեհ յիշատակը մի՛ սրբապղծէք»...

Մեծ մա՛րդ... Դարավերջի պաշտօնական բարոյագիտութիւնը այդ տիտղոսն է յատկացնում Բիսմարկներին։ Բռնութիւնը փառաբանվում է, մարդկային իրաւունքների ամենակոպիտ բռնաբարումները առաքինութեան աստիճանն են բարձրացվում։ Ուշագրաւ է, որ նոյն բուրժուազա-իմնկերական մամուլը երէկ էլ Գլադստոնին էր մեծ մարդ հռչակում։ Երկու անտիպօդներ—և երկուսն էլ «մեծ մարդ»... էլ ուր միաց տրամաբանութիւնը։ Երբ Գլադստոնն էր մեռնողը, աշխարհիս բոլոր ծայրերից, որբ ու անօգնական ժողովուրդները անկեղծ սգով համակված՝ աճապարում էին պատել մեծ հանգուցեալի յիշատակը։ Բիսմարկին յարգողները՝—եթէ չը յիշենք բուն Գերմանիայի ֆէօդալներին ու խոշոր բուրժուաներին, որոնք իսկապէս պատճառ ունեն ողբալու իրանց մեծ հովանաւորի կորուստը,—Կրուպները եղան։ Երբ Գլադստոնն էր թաղվում, ամբողջ Անգլիան էր խոնարհվում նրա դամբարանի առաջ, նրա դիակառքի ետևից սգաւոր գնում էին ազգի բոլոր խաւերը՝ լորդերից սկսած մինչև թշուառ ու հալածված պարիաները։ — Բիսմա՛րկը... Ութ միլիօն պրօլետարիատը, որի դէմ նա իր կեանքում խաչակրաց արշաւանք էր սկսել, կաթօլիկ Գերմանիան, որի նուիրական զգացմունքներն ու շահերը անողորմաբար կոխկռտել էր երկաթէ կանցլերը «Kulturkampf»-ի անուան տակ, գերմանական լեհերը, որոնց բիսմարկեան ռէժիմը բռնութեամբ պրուսացնելու էր հետամտում,—այդ բոլոր հալածական տարրերը կորական կերպով մերժում են իրանց համակրանքը Գերմանիայի «մեծ բարերարին»։ Եւ այդպէս այդ «մեծ մարդը» անհետանում է աշխարհքից չնչին յարգանքի հետ անբաւ անէծքներ տանելով իր հետ...

Ո՞վ է մեղաւորը. նա ծնվեց, զարգացաւ և մեռաւ որպէս հնադարեան կոպիտ բռնութեան ներկայացուցիչ, որպէս Պօմմերանեան իմնկերի իսկական տիպար. Գլադստոնների լայն ու կարեկցող սիրտը երբէք չունեցաւ, թշուառներին ու հալածվածներին երբէք սատար չեղաւ, նրա գործունէութեան քարտէզը տակից մինչև գլուխ արիւնով ու աղի արտասուքով է շաղախված։ Ո՞ր առաքինութեան համար արդեօք պիտի փառաբանէր նրան մարդկութիւնը։ Եթէ այսօր այդ անում են Բիսարկանման հերոսները, եթէ գերմանական իմնկերութիւնը, հին և նոր սերունդները խելագարութեան հասած շօվինիզմի արբեցութեան մէջ «Deutschland über Alles!» մինչալով աստուածացնում են «Բիսմարկ-գերմարգլին», եթէ պաշտօնական բարոյագիտութեան կօդէկսը,—ուր «մեծ», «վեհ» և այլն բառերը տարբեր իմաստով են հասկացվում—եթէ այդ պաշտօնական կօդէկսը մեծ մարդկանց շարքն է դասում նրան,—դա դեռ պատմութեան դատաստանը չէ։ «Պաշտօնականի» կողքին կանգնած է այսօր մի ուրիշ բարոյագիտութիւն, բոլորովին տարբեր կրիտերիումներով,—և այդ վերջինի թարգմանն են այն տասնեակ միլիօնաւոր ձայները, որոնք երէկ խոնարհվելով անգլիական Great Old Man-ի պաշտելի գերեզմանի առաջ՝ այսօր անէծք են յղում անշնչացած Բիսմարկին։

Մեծ դիպլօմատը փոքրիկ, խիստ փոքրիկ մարդ եղաւ։ Երբ 60-ական, 70-ական թւականներում միջազգային քաղաքական յարաբերութիւնների մէջ դիւային հանճարով ստեղծում էր նա այնքան բարդ ու իրօք հրաշալի կօմբինացիաներ՝ հակառակորդին տապալելու կամ նրան ժամանակաւորապէս իր կողմը գրաւելու համար, երբ իր անընկճելի, երկաթէ կամքի ոյժով, դիպլօմատիական ճարպկութեամբ, բազմաղիմի խոչընդոտների մէջ գլուխ էր բերում նա երբեակ նիզակակցութիւնը կամ գերմանական բանաստեղծների ու փիլիսոփաների վաղուց փայփայած երազը՝ Գերմանիայի միութիւնը,—այդ մոմենտներում արդարև հսկայ էր նա, անհաւան ու անզուգական։ Բայց միայն այդտեղ էր նրա հռչակը. սակայն այդտեղ էլ Բիսմարկի մէջ միշտ խեղդված էր «մարդը» և երևան էր գալիս միայն դիպլօմատը իր բոլոր հրէշաւորութեամբ։ Այնուհետև Բիսմարկը կաղեց շարունակ։ Արեան քաղաքականութեամբ ստեղծած իր գործը նա չը կարողացաւ արժանաւորապէս վարել։ Դիպլօմատն անզամ զարհուրելի ֆիասկօներ կրեց ներքին քաղաքականութեան մէջ, ուր պէտք էր կեանք ու քաղաքակրթութիւն ծաւալել, բազմատարր մանր-մունր պետութիւններ ու ազգութիւնների մէջ համերաշխութիւն ստեղծել։ Այդ բոլորի փոխարէն՝ թոյն սփռեց նա ամեն տեղ, պրուսական անողորմ մորակը գերիշխող դարձնելով՝ նա խեղդել ջանաց երկրի բնական ու ազատ զարգացումը։ Նա մնաց ցմահ պօմէրանեան իմնկեր, մինչև վերջին շունչը անողոք իր թշնամիների վերաբերմամբ։ Եւ նոյն իսկ մահուան նախընթաց օրը, սօցիալիստական յաղթութիւնների լուրն առնելով՝ դառնացած կշտամբում էր կառավարութեան, որ բընաւ չի մտածում զսպել այդ աւելի շարժումը...

—

«Բնութեան մէջ,—ասում է Մակիավէլի իր հռչակաւոր գրուածքում,—կան երկու կենդանիներ, որոնց էական յատկութիւնները պիտի միացնէ իր մէջ տիրապետութեան ձգտող ամեն մի իշխան,—մէկը աղուէսն է, միւսը առիւծը։ Առաջինից նա պիտի սովորէ խորամանկ ու ճարպիկ լինել, երկրորդից՝ ուժեղ»։

Մակիավէլլիի այդ սկզբունքը, որ հիմնված լինելով ամենաբարբարոսական գոյամարտի իրողութեան վրա, թագաւորում է դեռ արդի դիւանագիտական աշխարհում, արիւն ու մարմին էր դարձել մանաւանդ երկաթէ կանցլերի մէջ։ Եւ իրաւամբ շատերը անուանեցին նրան «գործնական Մակիավէլլի»։ Առիւծն ու աղուէսը, մինը՝ կոպիտ ոյժի, միւսը՝ խարդախութեան ներկայացուցիչ, փոփոխակի կերպով երևան են գալիս Բիսմարկի սխրագործութիւնների մէջ. երբ առիւծը քեար չէր անում, աղուէսն էր հրապարակ նետվում, և փոխադարձաբար։ Որքան ցայտուն են այդ փոփոխակի խաղերը Բիսմարկի ներքին, սօցիալական քաղաքականութեան մէջ, այն տմարդի պայքարում, որ նա մղեց շարունակ սօցիալիստների, կաթօլիկների դէմ։ Մենք տեսնում ենք Բիսմարկին դեռ 60-ական թւականներում, երբ գերմանական սօցիալդէմօկրատիայի գոյութեան ստուերը միայն կար, մենք նրան տեսնում ենք Ֆերդինանդ Լասսալի հետ «բարեկամացած», նա ամենախնամ կերպով բանակցում էր աշխարհահռչակ ագիտատօրի հետ բանուորական պահանջների ու նրանց գոհացում տալու եղանակի մասին, առաջար-

նուրյն և ոչ արդէն գոյութիւն ունեցող արձանների նմանութեամբ. Նա պէտք է վեհ լինէր ու պարզ և հաւատարիմ, ճշգրիտ արտայայտիչ Ալէքսանդր Նիկոլաեվիչի անձնաւորութեան, նրա թագաւորութեան մեծ գործերի և դէպքերի: Արձանը պէտք է շինուէր գրանիտից, պորփիւրից, մարմարիոնից և բրոնզից և մի միլիօն րուբլուց աւելի չը պէտք է նստէր: Նախագծի համար 4 պրէմիա էր նշանակված. առաջինի համար՝ 6,000 րուբլի, երկրորդի համար՝ 4,000, երրորդի՝ 3,000, իսկ չորրորդի՝ 2,000 րուբլի: Կօնկուրսին ներկայացրին 36 նախագծեր, բայց յանձնաժողովը ոչ մէկն էլ արժանի չը գտաւ Ալէքսանդր II-ի կեանքը արտայայտող արձանի համար, թէև առաջին պրէմիայի արժանը դատեց «Ճորտութիւն» նշանաբանով նախագիծը և տուեց պրէմիա նրա հեղինակին: Այդ նախագիծը իր արտադրութեան հիմն ընդունել էր հանգուցեալ Կայսրի ազատարար շարժման միտքը. պիրամիդաձև պօստամենտի վրա բարձրանում է ազատարար Կայսրի արձանը, իսկ ներքև, անկիւնների սիւների և պատուանդանի կողմերի վրա դասաւորված են զանազան համախմբութիւններ, որոնք ցոյց են տալիս գիւղացիների ազատութիւնը, Բօլգարիայի ազատութիւնը, ճորտութեան ջնջումն Կովկասում, իսկ աւելի ներքև քանդակված են, պատկերների ձևով, թագաւորութեան այն շրջանները, որոնց մէջ արտայայտվել է ազատարար շարժումը—գիտութիւնը, մամուլը, երկրագործութիւնը, պլաստիկան արուեստները և երաժշտութիւնը:

Յանձնաժողովը երկրորդ անգամ կօնկուրս հրատարակեց, որի ժամանակամիջոցը նշանակեց 1884 թ. սեպտեմբերի 3-ը: Վերջապէս ապագայ կօնկուրսների ժամանակ՝ արժանաւոր դատված նախագծով կառուցվեց այժմեան արձանը, որը, անկասկած, հաւատարիմ կերպով պէտք է ներկայացնի «մեծ ռէֆօրմների դարեշրջանը»...

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴՈՒԹԻՒՆԸ

—

Նոր-Բայազետ, օգոստոսի 5-ին

Օգոստոսի 1-ին, շաբաթ օրը, երեկոյեան ժամի 5½-ին մեր քաղաքը եկաւ Վեհափառ Կաթուղիկոսը, ձիով, Երևանի թեմի փոխանորդ Ներսէս արքեպիսկոպոսի, Սաթունեանց Կորիւն և Սարգիս վարդապետների ուղեկցութեամբ: Քաղաքից ընդառաջ էին գնացել գործակալը, պրիստաւը և պատւաւոր քաղաքացիներից ու արհեստաւորներից մի ձիաւոր խումբ: Քաղաքի ընդունելութիւնը խիստ համեստ էր և անշուք: Ս. Կարապետ եկեղեցու դռան մօտ ընդառաջ ելան գաւառապետը, քաղաքագլուխը ձիաւորների հետ և աղ ու հաց մատուցին: Վեհափառը իջաւ Հ. Յակոբեանի տանը, որ նախապէս կահաւորել էին:

Կիրակի առաւօտեան Վեհափառը եկեղեցի գնաց, ուր հաւաքվել էր խուռն բազմութիւն: Ծերունի կաթողիկոսի քարոզի նիւթը շինական կեանքն էր: Նա մօտաւորապէս ասաց հետևեալը—հեռու մեծ քաղաքներից, հեռու մեղսալից վայրերից, շինականը ասպարէզ չունի շատ մեղք գործելու. Նրանց մեղքն այն է, որ յաճախ հողի ու ջրի, վարի ու ցանքի պատճառով կռւի մէջ են լինում, որ ուժեղները խեղդելով տկարներին, ակօս-ակօս գողանում են դրացու արտից և եղբօրը զրկում: Նրանց մեղքերի մէջ է մտնում և անասունների հետ վատ վարվելը, ծեծելը, չափից դուրս աշխատեցնելը: Շինականի ապրուստը անասուններով է, նա պիտի խղճով վարվի իր անլեզու գործակցի հետ: Քարոզի մէջ յիշեց նաև վաշխառուների ու տգէտ քահանաների մասին: Կրկնեց Արշէն երէցի կարծիքը, բայց վերջը ասաց, որ քահանայի գործելու ասպարէզը այս քարաշէն եկեղեցու անշունչ պատերից դուրսն է, դուրսը: Քարոզը տևեց կէս ժամ: Միւս օրը, առաւօտեան 9 ժամին, Վեհափառը ճանապարհ ընկաւ դէպի Տաթև:

Կարևոր է յիշել մի հանգամանք: Վեհափառը նախապէս կարգադրել էր, որ իր համար առանձին ծախսեր չանեն, որ ինքը շատ համեստ կերպով է ճանապարհորդում: Սակայն չնայելով դրան, մեր քաղաքացիները որոշել էին մի քանի հարիւր րուբլի ծախսել և կիրակի ճաշ տալ: Երբ Վեհափառը իմացաւ, չը մոռացաւ արտայայտել իր տհաճութիւնը, մանաւանդ որ ծախսերը քաղաքի աղքատ ինքնավարութեան հաշւով էր: Ճաշին Կաթողիկոսը չը մասնակցեց: Նա բաւականացաւ ապուրով և մածունով: Ճաշի կէսին, երբ սեղանակիցները ուտում և բաժակներ էին դատարկում, ընդունարանի դուռը կամացուկ բացվեց և դուրս եկաւ Վեհափառը՝ ժպիտը երեսին. «Դուք ալ, ինչպէս կըտեսնամ, վաղի առակին պէս կսպասէիք թէ—«մօլլա գեալսըն, բիր փլօվ եեախ»», ասաց նա և օրհնեց նրանց: Եթէ քաղաքացիները ուզում էին անկեղծ կերպով արտայայտել իրանց համակրութիւնը, ճաշի փոխարէն կարող էին Վեհափառի անունից մի համեստ գումար դնել տեղական բարեգործական ընկերութեան տրամադրութեան տակ՝ քաղաքի աղքատ ընտանիքներին ալիւր բաժանելու. ընտանիքներ, որոնք օրերով քաղցած են մնում: Միթէ դա աւելի լաւ չէր լինիլ:

***

ՆԱՄԱԿ ԱԼԷՔՍԱՆԴՐՈՊՈԼԻՑ

—

Օգոստոսի 6-ին

Երեք օր է, ինչ յանձնվում է դպրոցական իշխանութեանը հայոց փակված եկեղեցական-ծխական դպրոցների շինութիւններն ու գոյքերը: Այդ հիմնարկութիւնների և նրանց ապահովող կալուածքների արժէքը հասնում է մինչև 200,000 րուբլու:

Այս տարի մեր քաղաքում գարունն ու ամառը զանազանվեցին ուրիշ տարիներից իրանց թմրած կեանքով, անսովոր շոքերով, խեղդող և կուրացնող փոշիով. աւելացրէք դրա վրա նաև հացի թանկութիւնը: Դեռ անցեալ ամսվայ սկզբներին, երբ հրապարակի վրա գտնվում էր միայն մի քանի չարչիների ամբարած չափաւոր ցորենն ու ալիւրը, անմատչելի գներով, մեր դուման բարեհաճեց իջեցնել թխած հացի գինը: Հացթուխները ձեռնտու չը գտնելով նոր տակսան, դադարեցրին հաց թխելը, և ահա երկրորդ ամիսն է, որ մեր քաղաքը կերակրվում է միայն փուռերում թխած հացով: Այս տարօրինակ զանգուածի մասին, որին «հաց» անունն ենք տալիս, մի գաղափար կազմելու համար, թող հեռաւոր ընթերցողը պատկերացնէ իրան ոչ թէ ալիւրից շինած հաց, այլ ցեխ: Եւ այս այն ժամանակ, երբ Ալէքսանդրոպօլն ունի իր ինքնավարութիւնը, իր քաղաքագլուխը... Չը գիտենք ինչն ստիպեց մեր դումային մինչև այսօր այդքան եռանդուն կերպով անխախտ պահել իր այս որոշումը... ժողովրդին օգնելու ցանկութիւնը... Օգնութեան շատ անմիտ տեսակ, որ բացի արդար զարոյթից ոչ մի բան չէ առաջացնում: Իսկ եթէ մեր դումային առաջարկէինք օգնութեան և գործունէութեան ուրիշ տեսակներ, օրինակի համար նրան մատնացոյց անէինք մեր անմաքրութեամբ լցված քաղաքը մի քիչ մաքուր պահել, օր առաջ փողոցները բաց անելու հրաման արձակել, այս սպանող փոշու առաջն առնելու դէմ միջոցներ սկսել, թթված և փչացած մրգեղէնների վաճառումն արգելել և այլն և այլն, այն ժամանակ, մեզ կը պատասխանեն դումայի բարեկամները՝ «սպասեցէք, դեռ շատ շուտ է, դուք կուզէք, որ մենք հրաշքներ գործենք»:

Ի դէպ չը մոռանանք յիշել, որ «Մշակի» № 134-ի մէջ Ալէքսանդրոպոլից հաղորդված լուրը Շիրակի այս տարվայ առատ հունձի մասին, սխալ է: Ինչպէս երևում է լրատուն չը գիտէ այն, որ առանց անձրևների անջրդի արտերը կը չորանան և կոչնչանան: Հետևապէս ինչպէս կարելի էր գերազանց հունձ սպասել այն ժամանակ, երբ յուլիս ամիսը իր անտանելի շոքերով այրեց հացաբոյսերը և մի ամսից աւելի մի կաթիլ անձրև չիջաւ երկնքից: Այս տարվայ բերքի միջակ, կամ միջակից մի քիչ աւելի բարձր կամ աւելի ստոր լինելը յայտնի կը լինի մի ամսից յետոյ, երբ հնձված կը լինեն նաև գաւառի հիւսիսային և լեռնային մասերի հացաբոյսերը:

Պ. Մ.

ՆԱՄԱԿ ՇՈՒՇՈՒՑ

—

Օգոստոսի 6-ին

Օգոստոսի 5-ին, կայացաւ հայոց դրամատիկական խմբի տասներկուերորդ ներկայացումը՝ ի նպաստ տիկին Զաբէլի: Խաղացվեց Շպաժինսկու «Գաղտնի ոյժ» դրաման և «Անանուն կատակ» վօդեվիլը: Գործող անձինքների թւում աչքի է ընկնում Կլէօպատրա Սէմեօնովայի անձնաւորութիւնը, որի շուրջը համարեա թէ պտըտում է ամբողջ դրաման: Խարդաւանքների և ճարպիկ վարմունքների բոլոր նրբութիւններով տոգորված այս կինը՝ կարողանում է քայքայել մի ամբողջ ընտանիքի բախտաւորութիւնը: Այդ կնոջ մէջ հեղինակը նկատում է ինչ որ «գաղտնի ոյժ», որը յատուկ է միայն այն նենգամիտ արարածներին, որոնք իրանց անազնիւ խնտինկները առաջ մղելու և նպատակի հասնելու համար ամենայարմար միջոց են համարում կ ե ղ ծ ա ւ ո ր ի դիմակով երևան գալ և աջողութեամբ թակարդ գլորել միամիտ մարդկանց: Դրաման լաւ տըպաւորութիւն է անում մարդու վրայ: Կլէօպատրայի դերը ստանձնել էր տիկ. Զաբէլ, որը և գոհացուցիչ խաղաց: Ինչպէս նկատել ենք, այդ օրինակ դերերում տիկինը բաւական աջողութիւն է ունենում: Կլէօպատրայի սկեսրայր՝ Սերգէյ Բըրդինի դերը պ. Պետրոսեան թէպէտ և վատ չը խաղաց, սակայն պէտք է ասել, որ պարոնը ծերունիների դերերը այնքան էլ աջողութեամբ չէ խաղում. ծերունուն յատուկ շարժումները, ման գալու ձևերը՝ անբնական կերպով է կատարում: Կլէօպատրայի ամուսին՝ Լէօնիդ Սերգէյիչի դերում պ. Օհանեան լաւ էր: Վերջին երեք գործողութեան ընթացքում նա կենդանի կերպով ներկայացրեց տանջանքներով և յուզմունքներով լի ամուսնու պատկերը: Օր. Վարդիթեր՝ Բըրդինի աղջկայ՝ Աննա Սերգէեվնայի դերը բաւական մտածած խաղաց: Աննայի փեսացու՝ Եւգենի Եաշչերովի դերում՝ պ. Յարութիւնեան լաւ չէր: Պարոնը բեմի վրա շատ է իրան թմրած դրութեան մէջ պահում: Հաւատացած ենք, որ եթէ պ. Յարութիւնեան աշխատէ ստանձնել իրան համապատասխան դերեր, կարող է աջողութիւն ունենալ և միևնոյն ժամանակ տպաւորութիւն գործել: Պ. Մելիք-Յովսէփեան՝ վաշխառու Կոսմաչեվի դերը շատ վատ կատարեց: Պարոնը ծամածռութիւններ անելուց ձեռք չէ ուզում վերցնել: Վօդեվիլում՝ պ. Վրոյր իր

կում էր իր «Staats—սօցիալիստական» միջոցները: (Սա մի կուրիօզ է. այն ժամանակ կային մարդիկ, որոնք վախենում էին, որ Բիսմարկը դառնար վերջ ի վերջոյ... սօցիալիստ): Սակայն մեծ խարդախը ձգտում էր միայն իր ձուղակը ձգել նշանաւոր ագիտատորին և նրա բանւորական շարժումը: Ի՞նչ խօսք, որ Լասսալը դիւրաւ համակերպողներից չէր: Մենք տեսնում ենք Բիսմարկին աւելի ուշ, մի քանի տարի դրանից յետոյ, բանւոր դասակարգին ընտրողական իրաւունք շնորհելիս,—այն մարդը, որ իր բոլոր էութեամբ ատում էր ռամկավարական հաստատութիւնները, որի ալպաւաժ սիրտը ոչ մի կարեկցութիւն չունէր ժողովրդական հարստահարված խաւերի համար:

Այդ բոլոր ժամանակներում աղուէսն էր միշտ գերակշռողը: Սակայն ահա տարիներն անցան: Սօցիալ-դէմօկրատիզմի ուրուականը միշտ աւելի սպառնական դարձաւ, ընդհանուր ընտրողական իրաւունքը, որը պիտի սիրաշահէր բանւորներին յօգուտ «սօցիալական մօնարխիային», եղաւ մի ահարկու զէնք սօցիալ-դէմօկրատիայի ձեռքում ընդդէմ իր թշնամիների... Աղուէսը չօգնեց, առիւծը պիտի փոխարինէր նրան, և ահա 1878-ին—տխուր թւական—անողորմ կամայականի ծանր թաթը բռնացաւ մարդկային ամենաարդար իրաւունքների վրա. գերմանական պրօլէտարիատի դէմ սկսվեց «սրբազան հալածանքը» հռչակաւոր «սօցիալիստական օրէնքի» հրատարակումով, որը իշխեց 12 ձիգ տարիներ...

Վերջին ժամանակներս միայն զգաց նա դըժընդակ ճշմարտութիւնը. տեսաւ, որ սօցիալ-դէմօկրատիան, չը նայած ամեն տեսակ «բացառիկ օրէնքներին», օր աւուր աճեց, աշխատաւոր ընդհանրութեան սէրն ու հաւատը գրաւեց, կուսակցական պայքարներում փայլուն դափնիներ վաստակեց, այն ինչ իր հովանաւորեալ կուսակցութիւնը, ինկէրութիւնը ամօթանաբար թուլացաւ. տեսաւ, որ կաթօլիկները եւ՝ իր երդուեալ թշնամիները, փոխանակ ընկճվելու, հետզհետէ ստուարացրին իրանց պատգամաւորների թիւը բայխստագի մէջ և այսօր հանդիսանում են, սօցիալ-դէմօկրատիայից յետոյ, երկրորդ զօրաւոր կուսակցութիւնը Գերմանիայում... Տեսաւ իր բռնութեան անպտուղ, աննպատակ լինելը, համոզվեց, թերևս, որ ապագայի ոյժը, քաղաքակրթութեան, մարդկայնութեան ոյժը մտրակի և խարազանի մէջ չեն... Եւ այդ ամենը դժոխային տանջանք էր պատճառում նրան...

—

Անհատները համաշխարհային պատմութեան բեմի վրա հանդէս են գալիս որոշ առաքելութիւններով, որոնք իրանցից այդ անհատներից չեն բղխում, այլ պայմանաւորվում են—վերջին քննութեամբ—տիրող տնտեսական իրականութիւնով: Տնտեսական իրականութիւնը իբրև մղիչ՝ պատմական յեղաշրջումների միջոցին յաճախ հրապարակ է հանում միջակ անհատներ, որոնք հանգամանքներից նպաստաւորվելով և յարմար մօմենտը շահագործելով՝ հռչակաւոր են դառնում, «խոշոր» տիտղոսն են վաստակում: Մասսան, որի ծոցում կենդանի է միշտ անձնապաշտութեան—«Personenkult»-ի բնազդը, հմայքով շրջապատում է իր հերոսին, որը սակայն՝ միջավայրն ու պայմանները վերըստին փոխվելով՝ դառնում է նոյն սովորական մահկանացուն, մերկանում է իր հոգեկան անճարութեան մէջ և հիասթափութիւն է տարածում: Մենք՝ հայերս, մասնաւորապէս, ճաշակել ենք Personenkult-ից առաջացող այդ դառն հիասթափութեան պտուղները...

Սակայն, պատահում է նաև—թերևս աւելի յաճախ—որ պատմութեան ֆավօրիտը, նրա կամակատարը ներկայանալով հանդերձ՝ օժտված է լինում անհատական արտակարգ—ոչ գերմարդկային, ի հարկէ—հոգեկան կարողութիւններով, հոգեբանական մօմենտը միանալով «հանգամանքներին» հերոսացնում են անհատին: Բայց այստեղ ևս, չը պէտք է մոռանալ, որ մ ը ղ ու մ ը գալիս է հանգամանքներից (օբիեկտիվ իրականութիւնից), իսկ «հոգեբանական մօմենտը», այսպէս ասած, միայն նրանց սպասաւորն է հանդիսանում: Բիսմարկները պատկանում են հերոսների այդ վերջին կատեգորիային:

Երկու դէպքում էլ «մեծ մարդիկ», եթէ կուզէք, ստրուկ են մնում տիրող իրականութեան. ստրուկ այն մտքով՝ որ նրանց կամքը, որքան էլ զօրաւոր լինի, այնուամենայնիւ անզօր է մնում, մինչև որ այդ իրականութիւնը ինքը չի տալիս զարկը նոր ձեռնարկութիւնների համար, և, ո ր գ լ խ ա ւ ո ր ն է, մինչև որ նա նպաստաւոր հող չի մատակարարում նրանց իրագործման համար: Մի Թօմաս Մօոր, կամ մի Միւնցէր հոյակապ ֆիգուրներ են մարդկային պատմութեան մէջ. սիրուն գաղափարներ են քարոզում, բայց և իսկոյն ֆիասկօ են կրում... Ինչու: Ուրիշ հարց, ինչու Բիսմարկի վիթխարի կամքը, որ արտաքին քաղաքականութեան մէջ այնքան առատութեամբ դափնիներ էր հնձում, խորտակվում էր ամեն մի քայլափոխում ներքին սօցիալական խնդիրների մէջ:

Որովհետև փաստերի լօգիկան աւելի հզօր է, քան ամենահզօր մարդը: Այդ լօգիկայի ոյժով, Մօօրի և շատ ուրիշների հաւասարութեան ու եղբայրութիւնը ջուրն ընկան, ուտօպիա մնացին: Այդ նոյն լօգիկայի ոյժով օդը ցնդեցին երկաթէ կանցլէրի գերմարդկային—բայց ուտօպիական ջանքերը՝ ոչնչացնելու պրօլետարիատի ծնունդ ուրուականը: Սակայն Բիսմարկը կարողացաւ գլուխ բերել գերմանական միութիւնը: Ինչու: Որովհետև այդ միութիւնն արդէն 50-ական թւականներին դարձել էր մի տնտեսական անհրաժեշտութիւն, որովհետև գերմանական կապիտալիզմը հէնց այդ ժամանակ զարգանալով՝ կապիտալիստ դասակարգի շահերին մեծապէս վնասող էր երկրի կտրտված, բաժան-բաժան վիճակը. այդ վիճակը տկարացնում էր, գրեթէ ոչինչ էր դարձնում գերմանացի կապիտալիստների մրցելու կարողութիւնը համաշխարհային վաճառանոցում:

Կապիտալիզմի էրան ստեղծեց համաշխարհային լայնարձակ շուկա, ուր մրցութեան բանվեցին տարբեր երկիրների կապիտալիստ դասակարգերը, ի հարկէ հակառակ տենդենցիաներով: Ինտերեսների այդ պայքարի մէջ, բնականաբար յաղթող է հանդիսանում այն երկրի կապիտալիստը, որ ունի քաղաքական հզօր կազմակերպութիւն, ապա ուրեմն և աւելի մեծ կշիռ միջազգային յարաբերութիւնների մէջ ու վաճառանոցում: Եւ ընդհակառակը մանր պետութիւններին պատկանող կապիտալիստները, որոնց շահերը չեն ապահովված, յաղթվում ու դուրս են մղվում: Հէնց այդ վիճակի մէջ էին գերմանացի առևտրականն ու ձեռնարկուն. համաշխարհային շուկայում մնում էին նրանք իրաւազուրկ, անօգնական, այն ինչ, օրինակ՝ անգլիական, ֆրանսիական, ամերիկական կապիտալիստները, շնորհիւ իրանց դեսպանատների ու զանազան արտօնութիւնների, գրաւում էին ասպարէզը: Այդ պատկերի դիմաց՝ աչքի առաջ բերէք գերմանական այն ժամանակվայ բազմաթիւ մանր-մունր պետութիւնները իրանց տարբեր օրէնքներով, բազմատեսակ, տարբեր դրամներով, կշռաչափերով, արհեստի ու արդիւնագործութեան, արտահանման ու ներմուծութեան տարբեր-տարբեր պայմաններով, որոնք չափից դուրս ճնշում ու կաշկանդում էին երկրի արդիւնաբերութեան զարգացումը և խոչընդոտ էին լինում գերմանական ինդուստրիայի տարածմանը համաշխարհային վաճառանոցում: Այդ և ուրիշ բազմաթիւ զուտ նիւթական, տնտեսական պատճառներ բոլորն ի մի ձուլվելով՝ մի «ամբողջական հայրենիք» ունենալը միանգամայն անհրաժեշտ ու անխուսափելի էին դարձնում:

Տնտեսական զուգաւորումները, ինչպէս միշտ, այնպէս և ներկայ դէպքում, իրանց անմիջական արտացոլումը գտան երկրի իմացական գլուխներում: Սեդանի մեծ յաղթանակողը իբրև սոսկ բուրժուազիայի կամակատար՝ նրա մասսայական դասակարգային տենդենցիաների կրողը հանդիսացաւ: Բուրժուազիան դրեց նպատակը, Բիսմարկը ցոյց տուեց նրա իրականացման եղանակը.—դա արեան ու երկաթի ճանապարհն էր:

Մ. Ց.

գեղեցիկ խաղով հասարակութեան բուռն ծիծաղ պատճառեց: Այդ երեկոյ անսամբլն ընդհանրապէս լաւ անցաւ: Տիկին Զաբէլ ստացաւ դրամական ընծայ՝ հետն էլ մի ծաղկեայ պսակ: Թատրոնը ծայրից ծայր լի էր: Թ

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Խ ա ն ք ե ն դ ի, օգոստոսի 6-ին

Վերջապէս մեր ծխական քահանայ Տէր-Պետրոսի հարցը լուծվեց, բայց... անօրմալ կերպով: Ղարաբաղի Թեմական կոնսիստորիայում ստացվել է սինոդից մի թուղթ, որի հիման վրա Շուշու բէյական դպրոցի կրօնուսոյց քահանան արձակվում է և նրա տեղ առաջարկվում է Պետրոս քահանան... այսինքն այն, ինչ որ շատ ժամանակից ի վեր փափագում էր այդ քահանան և ոչ մի միջոցով ձեռք չէր կարողանում բերել, բայց ներկայումս ձեռք բերեց... ոտքի տակ առնելով ժողովրդի իրաւունքը: Յոյս ունենք, որ Պետրոս քահանան քաջ իմանալով, թէ ներկայ ժամանակներում ինչն է յարգվում նոյն իսկ հոգևորականութեան կողմից, մօտիկ ապագայում աւելի ուժեղ ցոյց կանի այն նպատակով, որ նրան տեղափոխեն աւելի արդիւնաւոր և չաղ տեղ: Բժ. Ց. Տէր-Դաւթեան

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Կովկասեան Կառավարչապետ իշխան Գոլիցին՝ օգոստոսի 9-ին ճանապարհ ընկաւ Մոսկվա, ուր, ինչպէս արդէն հաղորդել ենք, ներկայ պիտի լինի Աղեքսանդր II-ի արձանի բացման:

—

«Новое Время» լրագրի Կ. Պօլսի թղթակիցը, խօսելով այն անհագին ծախսերի և պատրաստութիւնների մասին, որ անում է սուլթանը Վիլհէլմ II կայսրի ընդունելութեան համար Պալեստինում, այն կարծիքն է յայտնում, որ Թիւրքիան հետզհետէ պատերազմասիրական տրամադրութիւն է ցոյց տալիս և օրէցօր յանդգնանում է: «Տրիպօլիսում և Քիւրդստանում,—ասում է թղթակիցը,—ժողովուրդը վարժեցնվում է զինուորական գործի մէջ: Հայկական կոտորածների ժամանակ Քիւրդստանում հաստատված համիդիէյի գնդերը չեն լուծվում, այլ մշտական զօրքի բնաւորութիւն են ստանում: Դրա հետ միասին սուլթանը նորերս պատւիրեց 108 թնդանօթ, 200 հազար հրացան և 200 միլիոն փամփուշտ և այդ պատուէրը յանձնեց Կրուպպին ու Մաուզերին: Թիւրքաց բարձր շրջանների յանդուգն տրամադրութեան իբրև ապացոյց կարող է ծառայել և սուլթանի պատասխանը բօլգարական Ֆէրդինանդ իշխանի հեռագրին: Իշխանը Պետերբուրգից հեռագրել է սուլթանին, թէ ինչպիսի սրտագին ընդունելութիւն գտաւ Ռուսաստանում: Պատասխանը շատ կծու և խրոխտ է: Փադիշահը յայտնում է, որ նրան ուրախացնում է այդ սիրալիր ընդունելութիւնը, բայց զարմանալու ոչինչ չը կայ, քանի որ իրան՝ սուլթանի, և Ռուսաց Կայսրի մէջ բարեկամական յարաբերութիւններ գոյութիւն ունեն: Շովինիստական հոսանքը զգալի է և հասարակական շրջանում: Թիւրքաց մամուլի տօնը շատ խրոխտ է. նա համարձակ քարոզում է այն գաղափարը, թէ բոլոր ուղղափառները պէտք է միանան խալիֆի իշխանութեան ներքոյ: «Մալիւմաթ» լրագիրն ամբողջ յօդուածներ է նուիրում Ռուսաստանի մուսուլմանների «թշուառ դրութեան» և բողոքում է Անդիժանի մուսուլմաններին տրված պատժի դէմ»: Իր յօդուածը ռուս թղթակիցը վերջացնում է այսպէս. «Ամեն բան մնացել է այն դրութեան մէջ, ինչպէս կար, Եմենում ապստամբութիւն է և սով. Մակեդօնիայում և Ալբանիայում խռովութիւններ. չորս միլիօն հայեր Անատօլիայում զրկված են ոչ միայն քաղաքական, այլ և ամենատարրական մարդկային իրաւունքներից: Ահա այդ պատճառով հասկանալի չեն մի կործանված երկրորդական պետութեան՝ այդ սպառնալիութիւնները»:

—

Մի քանի տեղերում, ինչպէս յայտնի է, անտառային վարչութիւնները սաստիկ նեղացնում են գիւղական ժողովրդին և զանազան տուգանքներ են դնում գիւղացիների վրա: Արխանգելի նահանգում անտառային վարչութեան կեղեքումները այնքան ծանր կերպարանք ստացան, որ նահանգապետ Էնգելգարտ ստիպվեց այսպիսի որոշումն մակագրել խնդրագրի վրա. «Խնդրել պետական կալուածների կառավարչին՝ գթալ գիւղացիներին և վերաբերվել գործին աւելի կարեկցաբար և աւելի քիչ ձևականութեամբ»:

—

ՆԻԺՆԻՑ-ՆՕՎԳՕՐՕԴԻՑ, օգոստոսի 9-ից, Ռուսաց հեռագրական գործակալութիւնը հեռագրում է հետևեալը. «Թէյի առևտուրը շատ կենդանի է: Աղիւսաձև թէյին լաւ գին է սպասվում»:

—

ԿԵՐՉԻՑ մեզ գրում են. «Յուլիսի 26-ին «Անգլիյսկի» կոչված ժողովարանի դահլիճում տեղի ունեցաւ Կարա-Մուրզայի կօնցերտը, մասնակցութեամբ օր. Ուզունեանի, Ս. Խանոյեանի և Ց. Շօրշօրեանի: Խումբը բաղկացած էր 40 հոգուց՝ երկու սեռից: Կօնցերտի ծրագիրը բազմատեսակ էր: Ազգային, ժողովրդական երգերի հետ միասին խումբը երգեց և ռուսերէն երգեր: Կերչի հայերը, որ սկզբից թերահաւատութեամբ վերաբերվեցին դէպի գործը՝ «մէկ չաբաթում կօնցերտ չըլլար տալ» ասելով, կօնցերտի գիշերը առանձին շնորհակալութիւններ էին յայտնում և խնդրում տալ երկրորդ կօնցերտ: Մենք էլ մեր կողմից շնորհակալութիւն ենք յայտնում պ. Կարա-Մուրզային, որ գալով մի այսպիսի քաղաք, կազմեց զուտ հայկական խումբ, ծանօթացնելով տեղական հայերին մեր ազգային և ժողովրդական երգերի հետ»:

—

ՍՂՆԱԽԻՑ մեզ գրում են. «Օգոստոսի 6-ին, տեղական սիրողների մասնակցութեամբ կայացաւ երկրորդ հայերէն ներկայացում: Խաղացին «Վա՛յ քի իմ վէչէր», «Երկու քաղցածներ» և «Այ քեզ օյին» վօդևիլները: Ներկայացումն ընդհանրապէս վատ չէր: Ներկայացումից յետոյ եբիտասարդ Երիցեան երգեց մի քանի հայերէն երգեր և ապա սկսեցին պարեր: Ժողովուրդ քիչ կար»:

—

ՍՈՒԴԱԿԻՑ մեզ գրում են. «Սուդակը խաղողի խոշոր արդիւնաբերութիւն ունի և լինում է գինու մեծ առևտուր: Դժբախտաբար ահա երկու տարի է, որ Սուդակի մէջ էլ սկսվել է և շարունակվում է խաղողի հիւանդութիւնը: Բայց ամենից մեծ անբախտութեան հանդիպեցին այս տարի Սուդակի մի թաղի այգիները, որոնք բոլորովին վնասվեցին յուլիսի 28-ին եկած կարկուտից. դա սուգի մէջ գցեց այգետէրերին, ոչնչացնելով նրանց աշխատանքը»:

—

ԲԷԼԻՑ-ԿԼԻՒՉԻՑ մեզ գրում են. «Օգոստոսի 1-ին, գիշերվայ 2 ժամ 55 րօպէին, Բէլից-Կլիւչում երկրաշարժ եղաւ, երկու ցնցումներով. առաջինը սաստիկ էր, երկրորդը ոչ այնքան: Ժողովուրդը զարթնելով՝ սարսափահար դուրս վազեց փողոց: Նոյնը պատահել է և շրջակայ գիւղերում: Ոչինչ վնաս չի եղել»:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԹԻՒՐՔ-ՖՐԱՆՍԻԱԿԱՆ ԸՆԴՀԱՐՈՒՄՆ

Եւրօպական մամուլի մէջ այժմ բազմաթիւ յօդուածներ են գրվում թիւրք-ֆրանսիական ընդհարման մասին: Բ. Դրան մերժումը՝ վճարել հայկական կոտորածների ժամանակ ֆրանսիական հպատակների կրած վնասը և ֆրանսիական կառավարութեան պատասխանը—ահա այդ ընդհարումը: Այդ յօդուածներից այժմ պարզ կերպով յայտնվում է Թիւրքաց ծանուցագրի և ֆրանսիական պատասխանի բովանդակութիւնը, որը մինչև այժմ յայտնի էր միայն անորոշ կերպով:

Սուլթան Աբդուլ Համիդը յայտնում է ֆրանսիական կառավարութեան, որ, արդարև, ֆրանսիական հպատակները վնասներ են կրել, բայց եթէ նրանք կամենում են պահանջել այդ վնասները, արդարութիւնը (?!) պահանջում է, որ ֆրանսիական կառավարութիւնը դատ բանայ նրանց դէմ, որոնք այդ վնասների պատճառն են եղել, այսինքն հայերի դէմ: Ապա, իբրև մի երկրորդ զօրեղ ապացոյց, կարմիր սուլթանը ասում է, որ մուսուլմանները ևս ահագին վնասներ են կրել, բազմաթիւ սպանվածներ են ունեցել, հետևաբար, արդարութիւնը պահանջում է, որ նրանք ևս վարձատրութիւն ստանան...

Ֆրանսիական կառավարութիւնը պատասխանել է, որ ոչ մի առարկելիք չունի, որպէս զի սուլթանի մուսուլման հպատակները ևս, որոնք վնասներ են կրել, յետ ստանան այդ վնասները, քանի որ վճարողը պէտք է լինի Թիւրքաց գանձարանը և քանի որ այդ մի ներքին խնդիր է, որ պէտք է կարգադրվի սուլթանի և նրա մուսուլման հպատակների մէջ: Գալով հայերի դէմ դատ սկսելու առաջարկութեան, ֆրանսիական կառավարութիւնը յայտնում է, որ սուլթանը զուր տեղ այդպիսի հ ա ն ա ք ն ե ր է անում...:

Կ. Պօլսում 1896-ին կարմիր սուլթանի հրամանով կոտորել են 5000 հայ. հայերը ինքնապաշտպանութեան րօպէում սպանել են 300 մահմետական. օտարահպատակների—ֆրանսիացիների, իտալացիների մագաղինները, խանութները, տները կողոպտվել են մահմետականների ձեռքով, որոնք կարծել են, թէ տէրերը հայեր են: Այսպիսի աչկարա փաստերի, պաշտօնապէս ապացուցված իրողութիւնների դէմ Թիւրք կառավարութեան անամօթութիւնը պէտք է ունենալ պնդելու, թէ վնաս տվողները հայերն են եղել և հայերը պէտք է վճարեն:

ՆԱՄԱԿ ԱՄԵՐԻԿԱՅԻՑ

Բ օ ս տ օ ն, օգոստոսի 1-ին

Խաղաղութեան բանակցութիւնները սկսան. պատերազմը վերջանալու վրա է, գէթ այսպէս կը հաւատայ ամեն մարդ: Յունիսի 17-ին սպաօնցի ծերունի քարոզիչ մը ըսաւ թէ 60 օրէն այս պատերազմը կը վերջանայ: Հիմա ծերունին մարգարէի համբաւ կը վայելէ, մէկը չը կայ, որ տարակուսի, թէ 15 օրէն թշնամութիւնները չը պիտի դադարին:

Ամերիկեան մամուլն ամբողջութեամբ խաղաղութեան պայմաններով կը զբաղի, երկու կողմէն տաք կերպով կը վիճաբանեն: Երկու կուսակցութիւն կայ, մին կուզէ Քուպայի անկախութեամբ և Փօրթօ-Րիքօյով գոհանալ, միւսը կը պահանջէ, որ Ֆիլիպինեան կղզիները միացվին Ամերիկայի: Այս խնդիրը նախագահին խորհրդարանի անդամներն ալ երկուքի կը բաժնէ: Երբ խաղաղութեան պայմանները գրաւոր կերպով ֆրանսական դեսպանին պիտի հաղորդվէին, այդ ժողովը ժամերով զբաղեցաւ համաձայնութիւն գոյացնելու երկու տարակարծիք մասերու միջև, վերջապէս կարելի եղաւ հետևեալները պահանջել. 1) Փօրթօ-Րիքօյի գրաւումը. 2) Քուպայի անկախութիւնը. 3) Երկու կողմէն ընտրված խառն յանձնախումբ մը պիտի որոշէ Ֆիլիպինեան կղզիներու վիճակը, Միացեալ-Նահանգներին ածուխի նաւահանգիստ մը պահելով հոն: Այդ նոյն յանձնախումբը կը կարգադրէ Քուպայի պարտքի և ուրիշ դրամական խնդիրներ: Միացեալ-Նահանգաց կառավարութիւնը դրամական տուգանք չը պահանջեր իբր պատերազմի ծախք: Այս պայմանները շատ թեթև են, այնպէս որ իրաւունք կուտան հաւատալու, թէ Սպանիան, առանց երկար բարակ առարկութիւններ անելու, պիտի ընդունի:

Դժուարութիւնը սակայն աւուր չը լինար, խաղաղութեան դաշնագիրը պէտք է վաւերացնի Միացեալ-Նահանգաց սենատը: Այդ ժողովի անդամները նշանաւոր հանդիսացած են իրենց պատերազմասիրական ձգտումներով, կը վախցվի որ այդ մարդիկը խոչընդոտներ հանեն Ֆիլիպինեան կղզիներուն խնդրոյն կարգադրութեան ժամանակ:

Ծովակալ Տէւիի յաղթութիւնը իր կառավաթեան գլխուն փորձանք մը բերաւ. այդ կղզիներու ներկան աւելի մեծ անհանդստութիւն կը պատճառէ: Ամերիկացիք քաջալերեցին ապստամբները և օգնեցին անոնց, հիմա Ակվինալտօն, գիտնալով թէ հաւանական է, որ իր եանքի բարեկամները օր մը մեկնին այն տեղէն, կուզէ իր իշխանութիւնը հաստատել հոն: Ամերիկացոց և հայրենասէրներու յարաբերութիւնները առաջվայ նման սիրալիր չեն, ընդհակառակը, ապստամբապետը երբեմն սպառնալից դիրք մը կը բռնէ: Ամերիկացիք միայն 30,000 զինուոր ունին հոն, ապստամբները եթէ զսպել հարկ՝ լինի 150,000-ի չափ զինուոր պէտք է փոխադրել Խաղաղութեան ովկիանոսի միւս ծայրը: Ահա կնճռոտ խնդիր մը, որոյ յաջող լուծումը պատիւ պիտի բերէ ամենէն մեծ ուղեղին:

Շաբաթներէ ի վեր լրագրերը կաշխատեն խելացի ուղղութիւն մը ցոյց տալ կառավարութեան: Նախագահը և իր պաշտօնեաները օրական անհամար նամակներ կստանան անհատներէ, որոնք կը կարծեն, թէ խրատ տալու չափ խելք ունին: Կօնկրէսի անդամներ, նահանգներու կառավարիչներ հոս ու հոն առեւտրական ընկերութեանց միջոցին պատեհութիւն կը գտնին քանի մը խօսք ալ Ֆիլիպինեաններու մասին ըսելու: Այս թեր ու դէմ տեսակ տեսակ գաղափարներու մէջտեղ ինչ ընտրութիւն պիտի ընէ հանրապետութեան նախագահը: Ֆիլիպինեանները իրենց առաջին վիճակին դարձնել անկարելի է, Սպանիան չկրնար բարեկարգութիւն երաշխաւորել, եթէ երաշխաւորէ ալ՝ հաւատացող չը կայ, Միացեալ-Նահանգաց կառավարութիւնը խոստումներ ըրած է ապստամբներուն, ինչ կերպով կարելի է այդ 10,000,000 մարդիկը պաշտպանել սպանիական բռնութեան դէմ... Եթէ կղզիները Միացեալ-Նահանգաց միացվին, այդ աւելի կնճռոտ դժուարութիւններ կը յարուցանէ. ինչպէս վարվել տարբեր ցեղերէ, տարբեր լեզուներէ կազմված կէս-քաղաքակիրթ ժողովրդի մը հետ. հանրապետութիւնը հ պ ա տ ա կ երկիր չը կրնար ունենալ, այդ հակառակ է իր հիմնական սկզբունքներուն. այդ կղզիներու գրաւումը վտանգաւոր յառաջընթաց մը պիտի լինի, որով Միացեալ-Նահանգները, չեղելով իրենց աւանդական ընթացքէն հեռաւոր երկիրներ գրաւելու հետամուտ՝ օտար կառավարութեանց հետ ընդհարվելու վտանգը պիտի բերին իրենց վրա. նոր ցեղերու հպատակութիւնը, փոխանակ զօրացնելու, պիտի տկարացնէ հանրապետութիւնը, որ գաղթականութեանց պէտք չունի, իր հողերը դեռ չէ կարող մշակել:

Այսպէս կը խօսին Մասաչուզէյի մամուլը և քաղաքական ներկայացուցիչները, բայց պակաս բարձր չեն պոռար շ օ վ ի ն ի ս տ ն ե ր ը. «Ի՞նչպէս մեր դրօշակը վար իջեցնենք իր յաղթական բարձրութենէն, կըսեն, ինչ՞ու աշխարհ կարծէ, թէ մենք կը վախնանք ուրիշներէն»:

Խաղաղութեան վրա եղած կուին այնքան մեծ է, որ մոռցած են Փօրթօ-Րիքօյի պատերազմը, եթէ պատերազմ կոչվելու արժանի է: Հոս խաղաղութեան անուան տակ իրարանցում և վէճ, հոն պատերազմի անունով թափօր ու հանդէս: Զօրապետ Մայլզ ցամաք ելնելէն ի վեր կը յառաջանայ հանդէսով. տեղացիները երկինքէն իջած հրեշտակներու պէս գրկաբաց կընդունին եանքի յաղթական բանակը, չորս կողմէն ընծաներով կը դիմաւորեն ամերիկացի զօրապետը. բանակին համար, միս, հաւ, բանջարեղէն, գըրաստ և այլն կը բերեն գիւղացիք իբր յօժարակամ նուէր: Սպանիացի զինուորները Սան-Ժուան քաշվեր են, դէպի ուր կը քալէ զօրապետը, իսկ կամաւորները իրենց զէնքերով եանքիներու կը միանան: Կերևի թէ ծերունի զօրապետը իր ռազմական հանճարը ցոյց տալու պատեհութիւն պիտի չունենայ, և երկու-երեք շաբթուան ահագին պատրաստութիւնները անօգուտ պիտի մընան: Փօրթօ-Րիքօն, հասուն խնձորի մը պէս ինքնին պիտի իյնայ ամերիկացւոց գոգը՝ առանց ծառը ցնցելու դժուարութեան: Թղթակիցները գովեստներով կը խօսին այդ փոքր կղզոյն վրա, որ դրախտի նման հիանալի տեղեր ունի, կլիման Քուպայի պէս վատառողջ չէ, դեղին տենդը հոն այնքան սարսափ չազդեր և ոչ ալ սպանիացիք Սանթ-Եագօյի իրենց ազգակիցներու քաջութիւնն ունին. երկու-երեք խեղճուկ նաւեր կան Սան-Ժուանի նաւահանգիստը. Սէրվէրայի նաւատորմիղը ջնջող նաւերը մէկ քանի վայրկենէն անոնց գամբանականը կրնան կարդալ:

Արմէն

ՆԱՄԱԿ ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆԻՑ

Սալմաստ, յուլիսի 27-ին

Ղալասարի գերմանական որբանոցի խնդիրը քննելու համար դօկտօր Լէպսիուս վերջապէս բարեհաճել է մի մարդ ուղարկել: Եկողը պարոնի անունն է Մ. Ս. Փիրան, որ երէկ Խոյից համնելով՝ իսկոյն գնացել է որբանոց, կառավարիչ Պաղդասարեանի հետ բանակցելու. պարոնը, ինչպէս պատմում են, բերել է դօկտօր Լէպսիուսի կողմից մի նամակ պ. Պաղդասարեանի անունով, որով դօկտօրը խնդրում է նրանից առանց այլ և այլութեան որբանոցը յանձնել ամբողջովին պաստոր Բէրգմանին: Դօկտօր Լէպսիուս վերջացնում է իր նամակը հրաւիրելով և յորդորելով որբանոցի տնօրէնին «զղջալ իր արած ծուռ քայլերի մասին, ապաշխարել և Աստուծուն դառնալ՝ աշխատելով ազատել իր թշուառ և մեղապարտ հոգին յաւիտենական դատապարտութիւնից»: Եւ գիտէք այս բոլորը ինչի համար, որովհետև նա համարձակվել է մի գերմանացի պաստորի դէմ բողոքել բարոյական լուրջ պատճառներով...: Այս խնդիրը՝ որ Սալմաստում այնքան մեծ աղմուկ բարձրացրեց այս վերջին ամիսներումս և որով ռուսաց, գերմանացոց, անգլիացոց և ամերիկացոց կօնսուլները բաւական զբաղվեցին՝ թէև միշտ անաջող դուրս գալով իրանց միջամտութիւնից, կարելի է, որ վերջապէս եկած պարոնի շնորհիւ, յանգի մի որոշ վախճանի, իսկ պ. Պաղդասարեանը այնուհետև կարող է իր «զղջման և ապաշխարութեան և հոգւոյ փրկութեան» մասին առանձնանալ մի անապատ, որտեղ նա մի լաւ ֆէլիէտօն կարող էր գրել Ղալասարի որբանոցում իր անցուցած մի տարվայ կեանքի և փորձառութեան վրա, որ այնքան հետաքրքրական իրողութիւններ է պարունակում:

Սալմաստի և Խոյի նորընտիր սարափարաղ «Ըթլայի Դօվլէ» Միրզա Հիւսէյն խան Սերփէնջը վերջապէս երեք օր առաջ եկաւ այստեղ և անմիջապէս ստանձնեց իր պաշտօնը: Աջողութիւն ենք ցանկանում նրան: Ս.

„ՄՇԱԿԻ“ ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՌՈՒՍԱՑ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆԻՑ

—

ԱՄԵՐԻԿՕ-ՍՊԱՆԻԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄ

—

ՊԱՐԻԶ, 8 օգոստոսի: «Temps» լրագրին հեռագրում են Մադրիդից. «Այստեղ մեծ նշանակութիւն չեն տալիս շովինիստական արտայայտութիւններին Միացեալ-Նահանգներում Ֆիլիպպինեան կղզիների վերաբերմամբ, ենթադրելով որ խառն յանձնաժողովը լիակատար ազատութիւն կը վայելի խնդրի բոլոր կողմերը լուծելու համար, որովհետև խնդիրը կարող է լուրջ բնաւորութիւն ստանալ, եթէ Միացեալ-Նահանգները յաւակնութիւն ցոյց տան կօնտրօլի իրաւունք կամ տիրապետող դեր ձեռք բերել Ովկիանիայի սպանիական արխիպելագում»:

ՄԱԴՐԻԴ, 9 օգոստոսի: Սիլվելա յայտնեց, որ կօրտէսները պէտք է գումարվեն անմիջապէս. նա պատրաստ է ընդունել իշխանութիւնը, եթէ թագուհին կը պահանջի:

ՄԱԴՐԻԴ, 10 օգոստոսի: Կիսապաշտօնական շրջանները հաւատացնում են, թէ կարլիստների կամ հանրապետական խմբերի երևան գալը կատարելապէս սուտ է: Աննշան դէպքերը անչափ ուռցնվում են: Սպանիայում կատարեալ հանգստութիւն է: Դէպքերը ընդունվում են հանդարտ կերպով: Դօն-Կարլոս արգելեց իր համախոհներին որ և է ապստամբական գործ կատարել: Հանրապետականների մէջ կատարեալ պառակտում է տիրում, որ նրանց մատնում է անգործութեան:

—

ՍԻՄԼԱ, 8 օգոստոսի: Այստեղ հասաւ աֆղանական էմիրի դեսպանը բազմաթիւ հետևորդներով և մատուցեց փոխարքային նրան յատկացրած ընծաները:

ԽՐԻՍՏԻԱՆԻԱ, 8 օգոստոսի: Նանսէն յայտնում է, որ վերջին տեղեկութիւնը Անդրէի պօստային աղաւնու մասին անհաւանական է, որովհետև դժուար թէ աղաւնին մինչև սպանվելը՝ կարողանար ապրել Սիբիրում. անընական է և այն, որ այդպիսի կարևոր տեղեկութիւն Սիբիրից ստացվում է Վիկտօրիայի վրայով:

ԼՕՆԴՕՆ, 9 օգոստոսի: «Times»-ին հեռագրում են Հօնկօնգից, որ ապստամբների ջարդը հարաւային Չինաստանում շարունակվում է. 200 ապստամբ խուժելով Թայվան-Կօն՝ ջարդվեցին գեներալ Մաի ձեռքով. 100 հոգի սպանվեցին, իսկ 40 հոգի գերի ընկան:

ԱՐԷՔՍԱՆԴՐԻԱ, 9 օգոստոսի: Անգլիան աշխատում էր համոզել Վիլհելմ կայսրին որ նա իր հիւրը լինի Եգիպտոսում՝ ճանապարհորդութեան ժամանակ: Կայսրը պատասխանել է, որ նա կը լինի Խըդիվի, Եգիպտոսի տիրապետողի հիւրը: Անգլիային համակրող լրագրները դժգոհութիւն են յայտնում, ծաղրելով Վիլհելմ կայսրին, իսկ չը համակրողները ասում են, որ Եգիպտոսի գրաւումն կատարված իրողութիւն է, որի դէմ ոչ կայսրը, ոչ Եւրոպան ոչինչ չեն կարող անել:

Կ. ՊՕԼԻՍ, 9 օգոստոսի: Կրետէից հասած տեղեկութիւններին նայելով, մահմետականները փորձ արին անցնել զինուորական կօրդօնից Ռեթիմնօյի մօտ, բայց հալածվեցին ռուսաց զօրքի ձեռքով: Ծովակալները որոշեցին երկրորդ օրը թոյլ չը տալ թիւրքաց զօրքի տեղափոխութիւնը և յայտնեցին այդ մասին Ջաւադ փաշային:

ԿՐՕՆԲԵՐԳ, 10 օգոստոսի: Ցունաց թագաժառանգ զոյգը օգոստոսի 13-ին մի շաբթով գնում է Ռուսաց արքունիքը:

ԿՐՕՆՇՏԱԴՏ, 10 օգոստոսի: Երէկ արձակուրդից վերադարձաւ հայր Իօան Սերգիեվ-Կրօնշտադտացին:

—

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳԻ ԲՕՐՍԱ

Օգոստոսի 7-ին

Լօնդօնի վրա 10 ֆունտ արժէ .	94 ր.	45 կ.
Բեռլինի վրա 100 մարկ „ „ .	46 „	$27\,^5/_8$
Պարիզի վրա 100ֆրանկ „ „ .	37 „	$42\,^5/_8$ „
Պօլուիմպերեալ	— „	— „
Մաքսային կուպօններ . . .	— „	— „
Բօրսային դիսկօնտ	4 „	6°/₀ „
4°/₀ պետական ընտա . . .	$101\,^3/_8$ „	— „
4°/₀ ներքին փոխառութեան . .	100 „	— „
4½°/₀ դրաւ. Թղթ. ազն. կալ. բանկի	$97\,^3/_8$ „	— „
4½°/₀ վկայակ. գիւղ. հող. բանկի .	$100\,^3/_8$ „	— „
Ներքին 5°/₀ առաջին փոխառութ. .	290 „	— „
Նոյնը „ երկրորդ — .	$250\,^1/_8$ „	— „
5°/₀ դրաւ. Թղթ. ազն. կալ. բանկի.	$217\,^3/_8$ „	— „
5°/₀ պետական երկաթուղ. ընտա .	— „	— „
Պետերբ. քաղ. կր. ընկ. օբլ. 5°/₀ .	$100\,^3/_8$ „	— „
Մօսկվայի քաղաք. կր. օբլիգացիաներ.	$101\,^1/_2$ „	— „
Օդեսայի — — .	$100\,^3/_8$ „	— „
Թիֆլիսի — — .	$100\,^1/_8$ „	— „
Թիֆլիսի կալ. բանկի 6°/₀ — .	— „	— „
Նոյնը — — 5°/₀ — .	$100\,^1/_2$ „	— „
Քութայիսի կալ. բանկի. 6°/₀ .	101 „	— “
Նոյնը — — 5°/₀ „	100 „	— „

Խմբագիր՝ ԱԼԷՔՍԱՆԴՐ ՔԱԼԱՆԹԱՐ

Հրատարակիչ՝ ԱՆԴՐԷԱՍ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍՆԱՒՈՐ ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑ Բ. ՆԱԽԱՍԱՐԴԵԱՆԻ

(Կուկիա, Վօրօնցօվի արձանի հանդէպ)

Հիւանդներին ընդունում են ամեն օր, բացի կիրակի օրերից:

ԱՌԱԻՕՏՆԵՐԸ

Բ. Ա. ՆԱԽԱՍԱՐԴԵԱՆ—11—12 ժ. վիրաբուժութեան, վեներական (սիֆիլիս) և միզասեռ. հ.

Կ. Մ. ԶԻԿՈՎԱՆԻ—9—10 ժ. աչքի, ներքին և ներարդային հ.

Զ. Ի. ԲԱԲԱՆԱՍԵԱՆՑ—11½—12 ժ. կանանց հիւանդ.

Ա. Պ. ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆՑ—1—1½ ժ. ներքին և երեխայոց հ.

Ա. Գ. ԳՈՒՐԿՕ—12—1 ժ. ներքին, և միասեռական հ. ականջի, կոկորդի և քթի հ.

ԵՐԵԿՈՆԵՐԸ

Վ. Մ. ՄԱԽՎԻԼԱՁԷ—6—7 ժ. ներքին և երեխայոց հ. ներարդային և մորթի հ.

Բ. Ա. ՆԱԽԱՍԱՐԴԵԱՆ—6½—7 ժ.

Տ. Ի. ԲՈՒԴԵՆԿՕ հիւանդանոցումը քիմիական և խոշորացուցական հետազօտութիւններ է անում մէզի, խխի, արեան, կաթի և այլն:

Վճար 50 կ. չքաւորները ձրի: Համախորհրդի (կօնսիլիումի) և օպերացիայի համար առանձին:

Հիւանդանոցի վերատեսուչ՝

6—150 Բժշկապետ ՆԱԽԱՍԱՐԴԵԱՆ

ԱՆԴՐԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ԵՐԿԱԹՈՒՂԻ

—

Մարդատար № 1 գնացքը դուրս է գալիս ԲԱԳՈՒԻՑ դէպի ԹԻՖԼԻՍ ցերեկվայ 4 ժամին և 5 րօպէին: Թիֆլիս է հասնում առաւօտեան 8 ժամ 26 րօպէին: Դուրս է գնում ԹԻՖԼԻՍԻՑ դէպի ԲԱԹՈՒՄ առաւօտեան 9 ժամ և 10 րօպէին: Բաթում է հասնում երեկոյեան 8 ժամ և 47 րօպէին:

Մարդատար № 3 գնացքը դուրս է գալիս ԲԱԳՈՒԻՑ դէպի ԹԻՖԼԻՍ՝ գիշերվայ 12 ժամ 20 րօպէին. Թիֆլիս է հասնում երեկոյեան 6 ժամ և 33 րօպէին: Դուրս է գնում ԹԻՖԼԻՍԻՑ դէպի ԲԱԹՈՒՄ՝ երեկոյեան 7 ժամ 48 րօպէին. Բաթում է հասնում առաւօտեան 8 ժամ 28 րօպէին:

Մարդատար № 2 գնացքը դուրս է գալիս ԲԱԹՈՒՄԻՑ դէպի ԹԻՖԼԻՍ՝ առաւօտեան 8 ժամ 20 րօպէին: Թիֆլիս է հասնում երեկոյեան 8 ժամ 22 րօպէին: ԹԻՖԼԻՍԻՑ դէպի ԲԱԳՈՒ է դուրս գալիս՝ երեկոյեան 9 ժամ 5 րօպէին: Բագու է հասնում ցերեկվայ 12 ժամ 59 րօպէին:

Մարդատար № 4 գնացքը դուրս է գալիս ԲԱԹՈՒՄԻՑ դէպի ԹԻՖԼԻՍ երեկոյեան 8 ժամ 35 րօպէին: Թիֆլիս է հասնում առաւօտեան 9 ժամ 7 րօպէին: ԹԻՖԼԻՍԻՑ դէպի ԲԱԳՈՒ է դուրս գալիս առաւօտեան 10 ժամ 57 րօպէին: Բագու է հասնում առաւօտեան 5 ժամ 45 րօպէին:

Լոյս տեսաւ

„ՌԱՄԿԱԿԱՆ ՄՐՄՈՒՆՋՆԵՐ“

ժողովրդական երգերի ժողովածուն (երկրորդ տպագրութեամբ):

ԳԻՆՆ Է 60 ԿՕՊԷԿ

Հասցէն *Александрополь, учителю Аршаку Брутянъ, կամ Книжная торговля Александра Мхитарянъ.* 2—3

Լոյս տեսաւ

ՄԷԼԻՔ-ՇԱՀԻ ՀԷՔԻԱԹԸ

Հանդերձ երգերով:

(Փոխադրութիւն տաճկերէնից)

ԱՇԽԱՏԱՍԻՐԵՑ ԱՇԸՂ-ՋԻՒԱՆԻՆ

Գինն է 25 կօպէկ:

Վաճառվում է Թիֆլիսի յայտնի գրավաճառանոցներում, Մ. Վարդանեանցի տպարանում և աշխատասիրողի մօտ: Գումարով գնողներին զիջումն: 3—3

Պարսկաստանի Մեշեդիսերում ունենալով

ԿՈՄԻՍԻՕՆԵՐԱԿԱՆ ԳՐԱՍԵՆԵԱԿ

Ռուսաստանից, Պարսկաստանից ստացվում է ապրանքներ և ուղարկվում է ցանկացած տեղերը: Ցանկացողները կարող են ապրանքներ ուղարկել: Ներսէս Տէր-Յովհաննիսեանց: 3—3

ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ԷՎԵԼԻՆԱ

(Հոգեբանական էտիւդ)

ԳԻՆԸ 50 ԿՕՊԷԿ

Ծախվում է «Մշակի» Խմբագրատանը:

(հ.) 2—10

Լոյս տեսաւ

ԼԵՒՈՆ ԽԱՆ-ԱՂԵԱՆԻ

Գիւղատնտեսական գործիքներ եւ մեքենաներ

Բացատրական բառարանով և 250 նկարով: Հրատարակութիւն Թիֆլիսի հայոց Հրատարակչական ընկերութեան:

ԳԻՆԸ 50 ԿՕՊԷԿ.

Դիմել՝ ТИФЛИСЪ, Общество изданія армянск. книгъ. 37—40

Լոյս տեսաւ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՉԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԵԱՄԲ

ՀԵՆՐԻԿ ՍԵՆԿԵՎԻՉԻ

ՅՈ ԵՐԹԱՍ

(QUO VADIS)

Վէպը, Ներօնի ժամանակից: Լեհերէնից թարգմ.

ՍՏ. ԼԻՍԻՑԵԱՆՑ

(742 մեծադիր երես)

ԳԻՆԸ 1 ՌՈՒԲԼԻ 50 ԿՕՊ.

Դիմել՝ ТИФЛИСЪ, Армянское Издательское Общество. (շ.) 20—20

ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ԿՈՒՐՍԵՐ

(Թիֆլիս, Նագօրնայա փողոց, № 9)

Ցանկացողները ունենալ իրանց առևտրական գործերի համար ուսման ընթացքը աւարտած աշակերտներ և աշակերտուհիներ, թող բարեհաճեն դիմել կուրսերի հիմնողին, Ս. Մանուէլեանցին: Աւարտողները ստացել են մասնագիտական առևտրական կրթութիւն, Կովկասի ուսումնարանական շրջանի հոգաբարձուի հաստատված ծրագրի համեմատ, և ունեն օրինաւոր ատեստատներ:

ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ՍԿՍՎԵԼՈՒ ԵՆ ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ 1-ԻՑ:

Կուրսերի ծրագիրը և կանոնները կարելի է ստանալ ձրիապէս եղբ. Ծովիանօվների բանկային գրասենեակում և կուրսեր հիմնողի բնակարանում: Օտարաքաղաքացիները դիմում են՝ ТИФЛИСЪ, учредителю коммерческихъ курсовъ С. П. Мануэльянцу. (ե) 8—12

ՁԷԹԻ ԵՒ ՍԱՊՕՆԻ ԳՈՐԾԱՐԱՆ

Յ. ԹԱՅԻՐՕՎԻ եւ Կ. ԱԼԻԽԱՆՕՎԻ

ՎԱՃԱՌՎՈՒՄ Է

ՁՈՒԻ ՍԱՊՕՆ

Հինգ զանազան մեծութեան, №№ 8, 13, 15, 18 և 24.

Դիմել «ԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ՝ ԴԵՂԱՐԱՐԱԿԱՆ ԱՊՐԱՆՔՆԵՐԻ ՎԱՃԱՌՄԱՆ» (*„Кавказское Товарищество Торговли Аптекарскими Товарами“*) և բոլոր բակալէյ մագազիններում. Մեծաքանակ գնումն նոյն իսկ գործարանի մէջ.—Երևանեան չօսէ, սեփական տունը: (ե. ռ.) 11—12

ՆԻԿՈՂԱՅՈՍ ԱԲՐԱՀԱՄԵԱՆ

Հեղինակ «Ձեռնարկի առևտրական և գործարանական հաշուապահութեան»

ՈՒՍՈՒՑԱՆՈՒՄ Է ԵՒ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒՄ Է

Երկու սեռի անձանց, 4 ամսվայ ընթացքում հաշուապահութիւն գործնականապէս, երաշխաւորելով, և եղած դէպքերում յանձն է առնում պաշտօնի առաջարկել:

ՊԱՐԱՊՄՈՒՆՔԻ ԱՌԱՐԿԱՆԵՐՆ ԵՆ

Ա) Կրկնակի խտալական հաշուապահութիւն ըստ ամենայն առևտրական ճիւղերի, հանդերձ նաւթային արդիւնաբերական և կերոսինի գործարանական հաշուետուութեան:

Բ) Առևտրական թուաբանութիւն:

Գ) Առևտրական նամակագրութիւն:

Դ) Գեղագրութիւն և ամենաւատ ձեռքերի ուղղութիւն:

Պարապմունքները սկսվելու են սեպտեմբերի 15-ից, ճաշից յետոյ և պարբերաբար շարունակվելու են իւրաքանչիւր ՉՈՐՍ ամսից յետոյ. իսկ կիրակի օրերը լինելու են առանձին գործնական պարապմունքներ:

Ցանկացողները թող դիմեն գրաւոր կամ անձամբ 3 ժամից մինչև 5 ժամ երեկոյեան, ՍՕԼՕԼԱԿ, Սերգիեվսկայա փողոց, տուն Լիսիցեանի, № 20:

Վերոյիշեալ հաշուապահութեան ձեռնարկը ծախվում է ԹԻՖԼԻՍՈՒՄ, Խիդդէկելի գրավաճառանոցում և հեղինակի մօտ, և Ռուսաստանի բոլոր յայտնի գրավաճառանոցներում: ԳԻՆՆ Է 3 ր. 50 կօպէկ: Օտարաքաղաքացիները գիրքը գնելու համար կարող են դիմել հեղինակին, առանց պօստի ծախս վճարելու: (ե. ռ.) 18—30

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱՒ

ԼԵՕ

ՄԷԼԻՔԻ ԱՂՋԻԿԸ

(Պատմական վէպ, 753 երես)

Գինը 1 ՌՈՒԲ. 30 ԿՕՊԷԿ (ոսկեկազմ 2 ռուբլի)

Ծախվում է ԹԻՖԼԻՍՈՒՄ—հեղինակի մօտ («Մշակի» խմբագրատանը) և Կենտրօնական գրավաճառանոցում: ԲԱԳՈՒՈՒՄ—պ. Ներսէս Դաւթեանցի մօտ, Ա. Ի. Աղամօվի գրասենեակ. ՇՈՒՇՈՒՄ—Բագրատ Տէր-Սահակեանցի գրավաճառանոցում:

Հեղինակի հասցէն՝ *ТИФЛИСЪ, редакція „Мшакъ“.* 2—10

BATEAUX A VAPEUR FRANCAIS N. PAQUET ET C-ie

ՖՐԱՆՍԻԱԿԱՆ ՆԱՒԱԳՆԱՑՈՒԹԵԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

Ն. ՊԱԿԷ ԵՒ ԸՆԿ.

Կանոնաւոր և ուղղակի նաւագնացութիւն ՄԱՐՍԷՅԼԻՑ ԲԱԹՈՒՄ, չորեքշաբթի օրերը, երկու շաբաթը մի անգամ, սկսած յունվարի 25/6-ի չորեքշաբթիից,

Եւ հակառակը՝ Բաթումից Մարսէլ, մտնելով Տրապիզօն, Սամսօն և Պօլիս: Մեկնում է Բաթումից՝ չորեքշաբթի, 19/31 օգոստոսի ԱՆԱՏՕԼԻ շոգենաւը, նաւապետ ԲԻԱՆԿԻ: Եւ այսպէս շարունակաբար, երկու շաբաթը մի անգամ, չորեքշաբթի օրերը, ժամը 4-ին ճաշից յետոյ:

Բաթումից Պարիզ ուղղակի հաղորդակցութեան տոմսակներ տրվում են սովորականից պակաս գներով:

Ապրանքների և ճանապարհորդների մասին հարկաւոր տեղեկութիւններ ստանալու համար թող բարեհաճեն դիմել ընկերութեան գործակատարներին՝

ԲԱԹՈՒՄՈՒՄ—պ. Վիկտօր դ'Արնօլին, Նաբէրէժնայա: ԹԻՖԼԻՍՈՒՄ—պ. Օ. Գ. Բարեկենդանեանին, Սիօնի փող. նախկին Արծրունու քարվանսարա: ԲԱԳՈՒ—պ. Ս. Դիլդարեանին, Կոլիւբակինեան հրապարակ: ՆՈՎՕՐՕՍՍԻՅՍԿ—պ. Մելխիօր Հերշենրօդերին: (ե. հ. շ.) 2—20

Дозволено цензурою, Тифлисъ, 10 Августа 1898 г.

Типографія Грузинск. Издат. Т—ва, Лорисъ-Мелик. ул. № 13